

Suomen Akatemian tutkimusohjelmat ja tieteen tason kohottaminen

Vesa Puuronen

Mikäli Suomen Akatemia pystyy lukemaan tutkimusohjelmien evaluaatioraporttien, rahoittamansa tutkimuksen (Akatemia 1/03) ja tämän kirjoituksen kritiikin oikein, sen on mahdollista uudistaa kulttuuriaan, ja luoda edellytykset sille, että tutkimusohjelmat onnistuvat tulevaisuudessa täyttämään paremmin toiveet Suomen tieteen tason nostamisesta. Tämä edellyttää sitä, että tutkimusohjelmien valmistelu-, haku- ja rahoituskäytännöt muotoillaan uudelleen lähtien ohjelmien tarpeista. Kriittisestä puheenvuorostani huolimatta ohjelmat ovat mielestäni perusteltu ja tehokas tiedepoliittinen instrumentti, jota tulee kehittää.

Suomen Akatemia (SA) käytti vuonna 2003 tutkimusohjelmiansa rahoitukseen 43,3 miljoonaa euroa, mikä oli n. 23,5 % Akatemian tutkimusrahoituksesta. Tutkimusohjelmat muodostuvat useista toisiinsa liittyvistä samalla tutkimuksen ongelma-alueella toimivista tutkimushankkeista. Ohjelmien tavoitteita ovat esimerkiksi tutkimusympäristöjen kehittäminen, monitieteisyyden ja tieteidenvälisyyden edistäminen, tutkimuksen tason nostaminen, uusien tutkimusalojen luominen ja traditioiden vahvistaminen, kansainvälistymisen edistäminen, tutkijanuran ja tutkijoiden verkostoitumisen edistäminen sekä tutkijankoulutuksen tehostaminen (ks. Suomen Akatemia 2/03, 7).

Ohjelmia perustetaan nopeasti kehittyville, tieteellisesti tärkeille aloille sekä tieteellistä tietoa vaativille kansallisesti tai kansainvälisesti merkittävillä aloilla. Tutkimusohjelmat kestävät nykyään yleensä neljä vuotta. (ks. www.aka.fi). Ohjelmille valitaan koordinaatitahoksi yliopisto tai tutkimuslaitos, joka palkkaa koordinaatiota käytännössä hoitavan ohjelmajohtajan sekä mahdolliset apuhenkilöt. Lisäksi SA asettaa kullekin ohjelmalle ohjelmaryhmän, joka koostuu alan kotimaisista asiantuntijoista

ja SA:n toimikuntien jäsenistä.

Tutkimusohjelmat edustavat uudenlaista tapaa edistää tutkimusta verrattuna Akatemian aiempaan, lähes pelkästään yksittäisten tutkimushankkeiden rahoitukseen perustuneeseen toimintatapaan (vrt. Akatemia 1/03, 72). Akatemiassa on vuosien kuluessa syntynyt omalaatuinen hankerahoituskulttuuri siihen sisältyvine arvoineen ja tiedettä, tutkimusta sekä tutkimuksen edistämistä koskevine oletuksineen. Näitä arvoja ja oletuksia ei ole useinkaan reflektoitu eikä lausuttu julki. Tämä vanha hankerahoituskulttuuri ei ole yhteensopiva tutkimusohjelmastrategian vaatiman uudenlaisen ohjelmarahoituskulttuurin kanssa. Niin kauan kuin Akatemia ei puutu vanhan ja uuden rahoituskulttuurin väliseen ristiriitaan ja sen aiheuttamiin vaikeuksiin, tutkimusohjelmat ovat lähes mahdollottoman tehtävän edessä yrittäessään luoda uutta vanhoilla eväillä.

Tutkimusohjelmien ja rahoituspäätösten valmistelu

Jotta tutkimusohjelmalla olisi menestymisen mahdollisuudet, se tulisi valmistella huolella (ks. Akatemia 2/03, 9). Johtamani SYREENI-ohjelman [1] etukäteisvalmistelu ei ollut riittävä. Erityisesti ohjelman sisällöllisten painotusten pohtiminen oli jäänyt melko vähälle. Sen kattama tutkimusalue oli hyvin laaja, mikä johtui osittain siitä, että alunperin pelkästään etnisten suhteiden tutkimukseen tarkoitettuun ohjelmaan otettiin mukaan myös syrjäytymisen ja eriarvoisuuden aspektit (ks. Syreeni-ohjelman ohjelmamuistio, www.aka.fi). Ohjelmamuistio kirjoitettiin kiireessä (noin kahdessa viikossa), mikä ei mahdollistanut riittävää tutkimusalueen ja tutkimuksen painopistealueiden kartoittamista, vaikka ohjelmaa valmistelleeseen työryhmään

kuuluneet omien alojensa huippuasiantuntijat antoivatkin korvaamatonta apua. Ennakkovalmistelun ja ohjelmamuistion puutteellisuuksista johtuen ohjelmaan saapuneet rahoitushakemukset eivät koskeneet kaikkia keskeisiä alueita, joilla tutkimusta olisi tarvittu.

Suomen Akatemian 1990-luvun talouslama-ohjelman evaluaatioraportissa (Akademia 7/02) todetaan, että SA:n tulisi antaa ohjelmajohtajalle tai ohjelmaryhmälle (tai molemmille) mahdollisuus oma-aloitteisesti rohkaista tutkijoita tai tutkimusryhmiä suunnittelemaan tutkimushankkeita tietyistä tutkimusohjelmien kannalta tärkeistä aiheista (Akademia 7/02, 17). SYREENI-ohjelmassakin olisi voitu jälkikäteen paikata vapaan haun jättämiä sisällöllisiä aukkoja. Tutkimussuunnitelmien tilaamisen ongelmaksi voisi muodostua se, että käytäntö saattaisi johtaa tutkijoiden keskinäisten hyvä veli- ja hyvä sisko-verkoston merkityksen kasvun ja tutkijoiden epätasa-arvoiseen kohteluun.

SYREENInaiehakuun osallistuneista 73 hankkeesta noin puolet otettiin mukaan jatkohakukierrokselle. Niitä arvioi viisihenkinen paneeli, jossa oli 4 ulkomaista ja yksi suomalainen jäsen. SA kutsuu lähes aina ulkomaisia asiantuntijoita arviointipaneeliin, millä on sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutuksia. Ulkomailta tulleet pystyvät tarkastelemaan suomalaisten tutkijoiden hakemuksia ulkopuolisina, riippumatta hakijoiden maineesta ja symbolisesta vallasta tutkimuskentällä. Koska osalla asiantuntijoista tietämys suomalaisen tutkimuksen tilasta oli heikko, ei kuitenkaan otettu riittävästi huomioon esimerkiksi sitä, että Suomi on nuori maahanmuuttomaa. Ulkomaalaisiantuntijoiden arviot tutkimushankkeiden mahdollisesta tieteellisestä ja yhteiskunnallisesta relevanssista eivät aina vaikuttaneet osuvilta.

Hankkeiden valinta – ohjelmarahoituskulttuuri ja hankerahoituskulttuuri

Hankkeiden valintavaiheessa tehtävät päätökset ovat ohjelman toimivuuden ja tuloksellisuuden kannalta ratkaisevia, sillä silloin ratkaistaan muodostuuko tutkimusohjelmasta yhtenäinen kokonaisuus, kuten ohjelmastrategia edellyttää, vai yksittäisten enemmän tai vähemmän toisiinsa kytkeytyvien hankkeiden muodostama ryväs.

SYREENIn ohjelmaryhmä teki päätöksensä hankerahoituskulttuurin mukaisesti, mistä seurasi esimerkiksi se, että ohjelmaan hyväksyttiin

vain 1-2 vuoden mittaisia hankkeita, vaikka tiedossa oli, että ne eivät edesauta ohjelman muodostumista kokonaisuudeksi.

Muutamaa harvaa poikkeusta lukuun ottamatta kaikki SYREENIin valitut 21 hanketta saivat vähemmän rahaa kuin mitä ne olivat hakenneet mikä on ohjelmien kannalta erittäin ongelmallista, sillä aliresursointi voi johtaa ensiksi siihen, että hankkeiden osaprojekteja jää kokonaan toteutumatta.

Toiseksi hankkeissa joudutaan pätkimään tutkijoiden rahoituskausia. Esimerkiksi SYREENIssä, jossa asiaa selvitettiin vuosien 2002 ja 2003 osalta, vain pieni osa ohjelmantutkijoista sai palkkaa SYREENIin hyväksytyistä hankkeista koko ohjelma-ajan. On mahdotonta edellyttää, että pätkätyösuhteisiin pakotetut ihmiset sitoutuisivat tutkimusohjelmaan täysipainoisesti. Sama tilanne vallitsee myös tässä Akatemian ohjelmissa (Sosiaalinen pääoma, Venäjä), joissa rahoituspäätökset on tehty hankerahoituskulttuurin mukaisesti. Hankkeiden tietoinen aliresursointi on suurin yksittäinen syy siihen, että ohjelmien ja akatemian ohjelmastrategian keskeisten tavoitteiden toteutuminen vaarantuu (ks. Akademia 7/02, 13).

Koordinaation aliresursointi

Hankkeiden aliresursoinnin lisäksi myös koordinaation suunnattava rahoitus oli alimitoitettu, mikä johtui siitä, että koordinaation rahoitukselle oli asetettu SA:n toimesta prosentuaalinen katto. Tämän vuoksi tiettyjen ohjelman onnistumisen kannalta olennaisten toimintojen, kuten seminaarien ja kansainvälisten yhteyksien kehittämisen järjestämiseen ei saatu resursseja. Samaan ongelmaan kiinnitetään huomiota useissa ohjelmaevaluaatioissa (ks. esimerkiksi Akademia 7/02, 17, Akademia 5/02, 13, 16, Akademia 1/02, 9).

Ohjelmien yksi ongelma on se, ettei niiden tuloksia ole koottu yhteen eikä evaluaatiota ole siten voitu asianmukaisesti suorittaa (Akademia 9/02, 6). Jos yhteenvedoa ei levitetä laajasti, jäävät tulokset pienen tutkijapiirin tietoon, mikä ei palvele ohjelmien yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Kotimaisille ja kansainvälisille tutkijayhteisöille ja muille kiinnostuneille yleisöille suunnattujen tutkimusraporttien lisäksi ohjelmien tutkimustuloksia tulisi saada myös tarkemmin rajattujen yleisöjen, kuten rahoittajien, poliittisten päättäjien, viranomaisten sekä tiedotusvälineiden edustajien tietoon (ks. Akademia 5/02, 16). Lisäksi Internetiä tulisi

hyödyntää paremmin tulosten julkaisussa (ks. Akatemia 1/02, 9).

Ohjelmien tavoite on suomalaisen tutkimuksen kansainvälisen näkyvyyden lisääminen, mikä voi toteutua vain julkaisemalla kansainvälisillä foorumeilla. Akatemian tulisi vakavasti harkita erityisen tutkimusohjelmien tuloksia julkaisevan, korkeatasoisen kirjasarjan perustamista. Tällaisen puuttuminen on eräs suurimmista heikkouksista tutkimustulosten julkisuuden, ja siten myös tutkimuksen vaikuttavuuden näkökulmasta.

Asiat voi tehdä toisinkin

Tutkimusohjelmien kehittämiseksi SA:n rahoitusinstrumentteina Akatemian tulisi selvittää perusteellisesti mihin ja miten se tutkimusohjelmilla pyrkii. Ohjelmien nykyiset yleiset tavoitteet ovat oikeita mutta abstrakteja (ks. Akatemia 2/03). On välttämätöntä, että Akatemiassa tutkitaan ja perusteellisesti pohditaan kaikkia ohjelmien tavoitteiksi mainittuja seikkoja, jotta se voisi tarkastella omia käytäntöjään kriittisesti ja parantaa strategiansa toteutumismahdollisuuksia.

Vaikka ajoittain on kuulunut väitteitä rahoituksen epätasapuoilisesta jakamisesta ja oimien suosimisesta ovat tutkijat kuitenkin olleet etupäässä vakuuttuneita siitä, että Akatemia myöntää rahoitusta korkeatasoisille hankkeille. Akatemian rahoituspolitiikka ja käytännöt (hankerahoituskulttuuri) ovat määrättyneet tutkijoilta tulleiden hakemusten pohjalta ja rahoituskulttuuri on muotoutunut ajan myötä tarkoituksenmukaiseksi ja toimivaksi.

Silti nämä samat käytännöt ovat lähes tuhoisia pyrittäessä luomaan laajempia kokonaisuksia kuten tutkimusohjelmia. Ne saattavat johtaa siihen, että ohjelmista rahoitusta saavat hankkeet eivät toimi koko ohjelmakautta, yksittäisten tutkijoiden työ on pätkätyötä, mikä ei mahdollista sitoutumista ohjelmaan ja sen tavoitteisiin, hankkeiden tutkijoiden keskinäinen yhteistyö on hankalaa, eivätkä ulkomaiset yhteydet kehity toivottavalla tavalla. Lisäksi aikaisemmat käytännöt ovat totuttaneet useat, erityisesti varttuneemmat tutkijat, sellaiseen itenäisyyteen ja vapauteen, joiden käänttöpuolella on yhteistyön vähäisyys ja vaikeus ymmärtää tutkimusohjelmien luonnetta ja tutkijaryhmien vastuullisten tutkijoiden roolia ja vastuuta ohjelmien onnistumisessa.

Mikäli Akatemia pystyy lukemaan tutkimusohjelmien evaluaatioraporttien, rahoittamansa

tutkimuksen (Akatemia 1/03) ja tämän kirjoituksen kritiikin oikein, sen on mahdollista uudistaa kulttuuriaan, ja luoda edellytykset sille, että tutkimusohjelmat onnistuvat tulevaisuudessa täyttämään paremmin toiveet Suomen tieteen tason nostamisesta. Tämä edellyttää sitä, että tutkimusohjelmien valmistelu-, haku- ja rahoituskäytännöt muotoillaan uudelleen lähtien ohjelmien tarpeista.

Ohjelmat on valmisteltava sisällöllisesti huolellisesti, ohjelmiin on valittava vain koko ohjelmakauden toimivia hankkeita, niitä on rahoitettava täysimääräisesti ja rahoitusta mitoitettaessa on otettava huomioon yhteistyön, kansainvälisyyden sekä tutkijanuran edistämisen vaatimukset ja myös se, että ohjelmien koordinaatiota resursoidaan riittävästi. Tutkimusohjelmien suhteen on siirryttävä pois tarjonnan määräämästä hankerahoituskulttuurista ja -politiikasta tarpeen määräämään ohjelmarahoituskulttuuriin ja -politiikkaan. Koska ohjelmien rahoitusta ei voida hoitaa aikaisempien arvojen mukaisesti, tulisi kriittisesti pohdita uuden kulttuurin arvoja.

VIIITTEET

[1] SYREENI on lyhenne sanoista syrjäytyminen, eriarvoisuus ja etniset suhteet Suomessa. Ohjelmaan kuului 21 hanketta. Akatemian rahoitus ohjelmalle oli vuosina 2000-2003 4,3 milj. euroa, muuta rahoitusta oli n. 0,5 miljoonaa euroa.

KIRJALLISUUTTA

- Suomen Akatemian julkaisuja 1/02 *Research Programme for Ecological Construction*. Evaluation Report.
Suomen Akatemian julkaisuja 4/02 *Finnish Research on Foreign and Security Policy*. Evaluation Report
Suomen Akatemian julkaisuja 5/02 *Research Programme for Urban Studies 1998-2001*. Evaluation Report
Suomen Akatemian julkaisuja 7/02 *Research Programme for the Economic Crisis of the 1990s: Reasons, Events and Consequences 1998-2001*. Evaluation Report.
Suomen Akatemian julkaisuja 9/02 *Information Research Programme 1997-2001*. Evaluation Report
Suomen Akatemian julkaisuja 1/03. *Tutkimusohjelmien anatomia. Suomen Akatemian tutkimusohjelmien hankejohtajien ja koordinaattorien silmin*. Johanna Hakala, Leena Ahrio, Erkki Kaukonen & Miika Nieminen.
Suomen Akatemian julkaisuja 2/03. *Suomen Akatemian tutkimusohjelmastrategia. Academy of Finland, Research Programme Strategy*.

Kirjoittaja on Lapin yliopiston sosiologian professori sekä SYREENI-ohjelman ohjelmajohtaja.